

שְׁמוּאֵל יוֹסֵף עֲגֻנוֹן

וְהַהֲנָסָה-כְּלֵה" שְׁלוֹ

מאת

א. ל. מינץ

ה ע ר ת - ה מ ע ר כ ת :

מאמר-הבקורת הנוכחי הוא תְּדַצְדָּדִי. אין בעל-המאמר החשוב מביא בחשבון את הצדדים החיוביים הגדולים של המספר ש"י עגנון: את ההקף הרחב, שהקיף את חיי-היהודים בגאליציה יותר מכל שאר מספרי-ישראל, את הציוריות והדקות הפסוקולוגית, שיש בטפוסים המיוחדים-במינם, שתֵּאָר אותם עגנון ביחידותם המפליאה ועשה אותם מובנים אף בורותם, את ההומור החריף והשאנן, שאהבה וחמימות-לב יש בו ולא בקורת חצי-פובליציסטית (כמו בספוריהם של בראַנדשטֵּטֶר, מצד אחד, ומנדלי מוכר-ספרים, מצד שני); וכל זה – נוסף על סגנונו המצטיין בשלמותו. בעל-הבקורת אינו רואה כמו-כן, שיש גם עגנון אחר, שיודע לצייר את החיים החדשים שבחדשים, שלמשל, בספור הקטן והנאה "פנים אחרות" (נדפס ב"מוסף" של "דבר") הגיע למדרגה של ציוריות עליונה וחדשה באמת. את כל הצדדים החיוביים הללו אין המבקר החשוב רואה ביצירותיו של עגנון, והוא רואה בהן כמעט רק את הצדדים השליליים בלבד.

ואולם, מכיון שנדפסו עד עכשיו על עגנון כמעט רק מאמרים מלאים התפעלות של "חסידים" מ'רבים', חשבה המערכת לנכון לתת ב"ביתר" את המאמר הנוכחי בתקוה, שתוכל לתת בקרוב גם מאמר חיובי על עגנון: "מיניה ומינן תסתים שמעתתא".

תמיד, כשאני קורא את ספוריו של עגנון, אני נזכר בשעות של בין-השמשות לפנים ב"החדר", כשה"רבי" היה הולך אל בית-המדרש להתפלל מנחה-ומעריב" ואנו, התלמידים הקטנים, היינו מתכנסים אל פנת-החדר ויושבים צפופים ואחד מאתנו, מומחה לספורי-מעשיות, היה מספר לנו מעשיות שונות: מעשיות בגלגולים, בשדים, בלצים, מזיקים וכדומה לזה, שהוא עצמו בשעת מעשה-הספור היה מחברן ושהוא עצמו היה מספרן. מעשיות אלו היו פשוטות ובלתי-מסובכות, מעשיות-של-שטות, הכל לפי כוח הדמיון של אותו המחבר-המספר-הנער. את תביעותינו שלנו היה אז מספק, שהרי תביעות ספרותיות בכלל לא היו לנו, הילדים, אז וגם

לא יכלו להיות; אבל אם יבוא אדם כיום הזה לספר לנו מעשיות כאלו, לא נסתפק בהן עוד ולא נסכים לשמוע אותן. "נשתנו הזמנים – נשתנו הצפרים; נשתנו הצפרים – נשתנו הזמירות". כיום הזה יש לנו תביעות ספרותיות אחרות. למר עגנון, כנראה, אירע אותו דבר, שאירע לחוני המעגל: הוא גם את שנתו כשבעים או כשמונים שנה בלא הפסק ועכשיו, כשנתעורר משנתו זו, דומה לו, שהזמן מתחיל מאותו יום שנרדם בו, ואת כל מה שהיה ונתהווה במשך כל הזמן של שנתו, אינו יודע או אינו רוצה לדעת. דומה לו, ששעת בין השמשות עדיין היא נמשכת, ה"רבי" עוד לא שב מבית המדרש, שהלך להתפלל בו "מנחה-ומעריב", והוא, אף-על-פי שהמקום, ששם ישבו חבריו, כבר נתרוקן מכולם, עדיין יושב וממשיך לספר את מעשיותיו על הגלגולים והשדים והמוזיקים, וכיוצא בזה. בכל ספוריו של מר עגנון יש תוכן קל-ערך אחד, שהולך ומשתרע על-פני כולם, תוכן, שכבר דשו בו רבים והוא הולך ונשנה על כל דף ודף. והדפים האלה כמה מרובים הם בארבעת הכרכים!

וקודם-כל, הערות כלליות אחדות.

על דף-הסמנים של מר עגנון מועטים הם מאד מיני הצבעים, ועל כן מן ההכרח הוא, שיחזור על אלה המועטים, שיש לו, לפעמים קרובות. ועל כנורו של מר עגנון מועטים הם מאד המיתרים ומן ההכרח הוא, שיחזור עליהם לפעמים קרובות, ועל-כן מן ההכרח הוא, שיביא את קוראיו לידי שעמום מדכא. הקורא קורא דפים אחדים – וכבר מתחלת הקריאה להיות קשה עליו מחמת החדגוניות השולטת בספוריו. אותם הצבעים המועטים ואותם הצלילים המועטים אתה רואה ואתה שומע תמיד, תמיד, כמו שאתה שומע תמיד, תמיד ביום-סגריר את הדפיקות הדקות של אגלי-המטר על גבי הזכוכיות של החלונות. דומה, ראשית אין להן וסוף לא יהא להן.

מר עגנון עשיר גדול הוא בשמות של אנשים, אבל עני גדול הוא בטפוסים, שבאמת הם חסרים בספוריו לגמרי. בספוריו, כצבעים בקאלידוסקופוס, הולכים ומתחלפים השמות, פעם מעשה באלים ופעם שניה – אותו מעשה באביגדור או ברפאל או ביודיל ובכל שאר השמות, שאפשר למצוא אותם ב"טוב-גיטין"; אבל כל אלה השמות אינם מסמנים שום טפוס, אינם מגלים שום פרשה חדשה בספר החיים, ודבר זה, כאמור, מכביד מאד את הקריאה על כל אדם, שטעם-הספרות שלו מפותח ולו תביעות ספרותיות ידועות בנידון זה.

מר עגנון משתמש בספוריו בשפת המדרש וצריך להודות, שהוא שליט בה,

בלשון זו, באמת עד להפליא. בנידון זה מר עגנון הוא לעת-עתה היחיד והמיוחד ; אבל לשונם של בעלי-המדרש בהשוואה אל לשון-התנ"ך – צבעיה זהים ואינם בהירים או, יותר נכון, היא על-פי רוב מחוסרת צבעים, כמעט אפורה, ואין בה מן המעוף של השירה. אמת, שלשון-המדרשים היא יותר מסוגלת לתאור עניני-החיים היום-יומיים. לשון-התנ"ך אינה מסוגלת כהוגן לשימוש זה, מפני שהיא כמעט תמיד חדורה חגיגות ושירה, ובתור לשון כזו אינה הולמת יפה ענינים פשוטים, ולפעמים גם גסים. מן ההכרח הוא, איפוא, לכל מי שרוצה לכתוב דברים כאלה, שישתמש בלשונם של בעלי-המדרש ; אבל כדי לשפר אותה ולעשותה שלמה – במדה שזה אפשר – צריך שיתגלם בה כשרון עצום של אמן-העט. צריך להשפיע מן התוכן ומאופן היצירה על הלשון גופה. לשונו של מר עגנון עשירה במלים, אבל כל המון המלים שלו אינו מתמזג אצלו לסגנון חי ורענן. מר עגנון אינו יודע את סוד הריתמוס החי והעליו. להפך. הריתמוס שלו הולך לאט, כמעט זוחל, ועל-כן הוא מישן אותך. בלשון-המדרש בכלל אין עשירות בצורות לשוניות, ומפני כן המעשיות הולכות ונשנות, וכמעט שאתה יודע למפרע כיצד יבטא מר עגנון מה שהוא רוצה לבטא, באילו מלים ישתמש ובאיזו צורה יגלם את רעיונו. ודבר זה, כמובן, מביא לידי שעמום.

מוצא אני לנחוצ לבטא את רעיוני זה גם במלים אחרות, כדי שיבינוני היטב. כשאני קורא את מר עגנון מרגיש אני תמיד אותה ההרגשה, שהרגשתי לפני כמה וכמה שנים, כשנצבתי נוכח אבן-המצבה – סוס ורוכבו – שהוקמה בבקעת - ט ו י נ ו ס בעיר ו ו י ס ב א ד נ, כמדומני, לזכר המלחמה שבין צרפת וגרמניה בשנות 70-71. מצבה זו כשהיא לעצמה היא מעשה-ידידיו של פסל-אמן ועשיתה יפה ; ואף-על-פי-כן תמיד הרגשתי, שהיא חסרה משהו לעומת כל שאר המצבות הנאות ; וכשהסתכלתי בה יפה והתבוננתי אליה, נוכחתי, שחוצבה לא מאבן-שיש, אלא מאבן-חול, במלות אחרות : היא חסרה את העדינות או האצילות המסוגלות לשיש, ודבר זה הוא הוא שפגם בי את הרגשתי. אותו ההבדל, שבין השיש ובין אבן-החול, מורגש גם בין לשון-התנ"ך ובין לשונם של בעלי-המדרש. לשון-התנ"ך עדינה היא ואצילה ולשון-המדרש וסגנונה פשוטים הם יותר מדאי, הייתי אומר יש בהם הרבה מיסודות-הז'ארגון. ודבר זה צורם לפעמים את האוזן ופוגם לפעמים את ההרגשה. ולדעתי שלי, או לפי טעמי, פגם זה אתה מרגיש גם בספוריו של מר עגנון, שהם כתובים בלשון-המדרש.

היו מי שאמרו, שמר עגנון יוצר פולקלור. אפשר, שהוא יוצר פולקלור ; אבל, לפי דעתי, פולקלור הוא מן הדברים הגדלים מאליהם ומעצמם כעין ספיה ואינם נוצרים. כשסופר אינו מאסף את הפולקלור מקרב העם ויוצר יש מאין,

יִזְכַּר אֹתוֹ בְּעֵצְמוֹ – הֲרִיחוּ הוּא מְזִיף אוֹתוֹ אוֹ מַחְקֵה אוֹתוֹ. וּבְכֻלָּל מְרַבִּים אֲצִלְנוּ
 "לִיצוֹר" פּוֹלְקָלוֹר, אֶף-עַל-פִּי שְׁמִין זֶה, פּוֹלְקָלוֹר לְקִרְיָאָה, הוּא מֵאלֵה הַדְּבָרִים,
 שֶׁרַק מְעוֹטֵם יִפֶּה וּרְבוּיִם קִשָּׁה. הֵן פּוֹלְקָלוֹר הוּא דְבַר פְּרִימִיטִיבִי, נְאִיבִי – עַל-
 פִּי רֹב מְעֻשִׂוֹת בְּשָׂדִים וּמְזִיקִים וּבְנִיסִים, מֵה שְׁדִמְיוֹן הָעֵם יִכּוֹל לְבְרוּא, – וּמִי
 זֶה יִכּוֹל כִּיּוֹם לְקִרְוֹ אוֹתוֹ בְּמֵדָה מְרֻבָּה? מִיכָּה יוֹסֵף בֶּן-גּוֹרִיוֹן כְּתַב פּוֹלְקָלוֹר, מֵר
 מְרַדְכִי בֶן-יַחְזַקָּאל כְּתַב וְכוּתֵב פּוֹלְקָלוֹר, וְעִכְשֵׁיו בֵּא מֵר עֲגָנוֹן וּמוֹסִיף עוֹד כְּרַכִּים
 אַחֲדִים פּוֹלְקָלוֹר. מֵר בֶּן-גּוֹרִיוֹן וּמֵר מְרַדְכִי בֶן-יַחְזַקָּאל. לְכָל הַפְּחוֹת, מִקְבָּצִים אֵת
 הַפּוֹלְקָלוֹר שֶׁלָּהֶם מְסַפְרִים נוֹשָׁנִים וּמְקַלְקְלִים אוֹתוֹ רַק עַל יְדֵי מֵה שֶׁהֵם מְשַׁפְּרִים אֵת
 הַלְשׁוֹן וּמוֹסְרִים לָנוּ אֵת הַמְעֻשִׂוֹת בְּצוּרָה יִפֶּה. אֲצִל הַמַּחְבֵּר הָאֲמִיתִי
 שֶׁל פּוֹלְקָלוֹר זֶה, הַצּוּרָה וְהַתּוֹכֵן מְתַאֲמִים זֶה לְזֶה, הַכֹּל הוּא שֵׁם בְּאוֹפֵן פְּשוּט
 וּפְרִימִיטִיבִי מֵאֵד. וְאוֹלֵם מֵה שֶׁכְּתַב מֵר עֲגָנוֹן בְּאֵמֶת אֵינוֹ פּוֹלְקָלוֹר, אֵלֹא חִיקוּי
 לְפּוֹלְקָלוֹר. רֵאשִׁית, הוּא מְמַצִּיא אוֹתוֹ בְּעֵצְמוֹ, הוּא מַחְבֵּר אוֹתוֹ בְּעֵצְם, וּשְׁנִית, הוּא
 כּוֹתֵב אֵת הַפּוֹלְקָלוֹר שֶׁלּוֹ בַלְשׁוֹן, שֶׁהָעֵם לֹא הִשְׁתַּמֵּשׁ בָּהּ, כְּלוֹמֵר: הוּא
 מְזוּיָף מִבְּפָנִים וּמְזוּיָף מִבְּחוּץ. וּלְפִיכֵךְ דְּעַתִּי הִיא, שְׁכָל מֵה שֶׁכְּתַב מֵר עֲגָנוֹן אֵינוֹ
 נְכַלָּל בְּכֻלָּל פּוֹלְקָלוֹר אֲמִיתִי.

קִשָּׁה מֵאֵד לְעִמּוֹד עַל אִפּוֹ שֶׁל מֵר עֲגָנוֹן בְּבַחֲנֵת מְסַפְרִים סְפוּרִים וְלֹדְעַת מִי
 הוּא: וְכִי רִיאֲלִיסְטֵן הוּא אוֹ רּוֹמְנִטִיקֵן, שֶׁהָרִי בְּאֵמֶת גַּם לְזֶה וְגַם לְזֶה יֵשׁ סְמוּכִין
 אֲצִלּוֹ: פְּעַם מִתְגּוֹלְלֵת בְּדַבְרֵיוֹ לְנֶגֶד עֵינֵינוּ תְּמוּנָה, כֵּאלִילוֹ לֹא צִיר אוֹתָהּ כֻּלָּל, אֵלֹא
 צִילָם אוֹתָהּ. הִיא כּוֹלָה כְּתוּבָה בְּאוֹפֵן רִיאֲלִי גְמוּר עַד שֶׁלְּפַעְמִים תּוֹקֵף אוֹתָךְ רִגֵּשׁ
 שֶׁל בַּחֲלִילָה, כְּשֶׁאַתָּה קוֹרֵא אֵת כָּל הַפְּרָטִים וּפְרָטִי-פְּרָטִיהֶם, שֶׁהֵם לְקוֹחִים מִן
 הַמְצִיאוֹת כְּמוֹ שֶׁהִיא. הָרִי, לְמִשְׁל, תְּמוּנַת הַבַּחֲלִילָה לְאַחַר שֶׁאֵכֵל רַבִּי יוֹדִיל הַחֲסִיד
 אֲצִל פְּלִטִיאֵל הַמוֹזֵג אֵת הַלְּבִיבוֹת שֶׁל קִמַּח-שְׁעוּרִים (כָּל סְפוּרֵי עֲגָנוֹן, הוֹצֵאת
 שׁוֹקֵן, בְּרִלִין תְּרַצ"א, פְּרַק א', עַמ' כ"ט). וְכֵן כּוֹתֵב מֵר עֲגָנוֹן: "פְּטַפֵּט בִּיסוּרִיו
 וְהָרִים קוֹלוֹ בְּשִׁיר (מֵאֲלִיו מוֹבֵן, כְּשֶׁבְּאִים יִסּוּרִים עַל אָדָם, הוּא תְּמִיד מְרִים קוֹלוֹ
 בְּשִׁיר...), וְאַחַר שֶׁתְּקַפּוּ עֲלָיו יִסּוּרָיו, הִיא מְגַבִּיָּה קוֹלוֹ יוֹתֵר... בְּאוֹתָהּ שְׁעָה נִפְתַּח
 גְּרוֹנוֹ שֶׁל רַבִּי יוֹדִיל וּפְלֵט כָּל מֵה שֶׁבְּתוֹכוֹ עַד שֶׁנִּהְפְּכוּ פָּנָיו שֶׁל נֹטַע (נֹטַע –
 זֶהוּ בְּעַל-הָעֵגְלָה) כֵּאלוֹ נִהְפְּכָה שְׁלִיתוֹ עַל פָּנָיו. בְּאוֹתָהּ שְׁעָה נִפְרָץ פִּיו שֶׁל נֹטַע
 וְהִתְחִילוּ יוֹצֵאִים פִּיקִים פִּיקִים, חֲבִילוֹת חֲבִילוֹת שֶׁל כָּל מִינֵי פְּסוּלֵת שֶׁל תְּבִשִׁילִים,
 שֶׁאֵין כֵּאֵן הַמְּקוֹם לְפוֹרְטֵם (דִּי בּוֹזֵה שְׁפָרְטֵם...), – וּפְעַם אַחֲרַת כַּח-הַדְּמִיוֹן שֶׁלּוֹ מִתְּלַקַּח
 וְהוּא מְרַקִּיעַ לְשַׁחֲקִים וּמֵתָאֵר דְּבָרִים, שְׁכוּלֵם רּוֹמְנִטִיקָה, שֶׁלֹּא הִיוּ מְעוֹלֵם וְלֹא
 נִבְרָאוּ, שֶׁבְּכֻלָּל לֹא יִכְלוּ לִהְיוֹת, שֶׁהָרִי בְּמְצִיאוֹת אֵין לָהֶם שׁוֹם אַחִיזָה, לְמִשְׁל
 הַמְעֻשָּׂה בְּהַתְּרַנְּגוֹל, שֶׁנִּשְׂאָה אוֹתוֹ פֶּסְלִי לְשׁוֹחֵט, כְּדִי לְכַבֵּד בּוֹ אֵת הַמַּחְוֹתֵן.
 הַתְּרַנְּגוֹל בְּרַח מִיָּדֵיהּ, וְכִשְׂאֲחָרָה לְבוֹא, שֶׁלְּחָה אִמָּה אֵת בְּלוֹמֵה אַחֲוֹתָהּ לְרֵאוֹת

מה היה לה, וכשגם בלומה לא שבה הביתה — שלחה את בתה השלישית, את גיטלי; אבל הבנות יִשְׁבוּ ביחד ובכו על אבדן התרנגול. הלכה האם עצמה לבקש אותן, וכשבאה היא אומרת על התרנגול: הנה הוא עומד. "כיון שעמדו לתפשו, נשא את כנפיו והתחיל טס כנגדן באויר, קפצו למעלה — ירד למטה, למטה — עלה למעלה, למעלה — פנה אילך ואילך עד שנתחבא במערה. כיון שהגיעו לפתחה של המערה, ראו כעין אש מתלקחת בתוכה. התחילה פסלי צועקת: אוי לי שנכנס התרנגול למערה, ובוודאי אחזה בו האש ונשרף. אמרה בלומלי: בראד עומדת להשרף ואנחנו מחשות, אם נמתין קצת ומצָאנו עוון. בואו ונצעק בעיר, שבראד בוערת. אמרה גיטלי: אמי, מימי לא ראיתי מין אש כזו, שאינה מעלה עשן. נשאו עיניהן וראו, שהאש אינה אש, אלא אוצר של דינרי זהב ואבנים טובות ומרגליות מתנוצצים שם. עמדו כולן בבהלה גדולה, שמא אין זה אלא מעשה-כשפים, והתחילו צועקות "שמע ישראל". כיון שראו, שדינרי הזהב לא פרחו וכל אותן אבנים טובות ומרגליות לא נתמזמוזו במים — מיד יָדְעוּ, שאין כאן מעשה-כשפים, אלא הכל מידו יתברך. מה עשו? עמדו ומלאו סינוריהן דינרי זהב ואבנים טובות ומרגליות ורצו לביתן. בוא וראה, מסיים מר עגנון, דבר, שאחרים קפחו בו את חייהם והעלו חרס, בא לו לרבי יודל בהיסח הדעת (כרך ב', עמ' קנ"ז). כנראה, מר עגנון כותב בכל רגע תחת השפעת אותו הרגע וכל השפעה, כידוע, הולכת ומשתנית לפרקים, ועל-כן מרובות כל כך התמיהות בספוריו בנידון זה ואי אפשר לעמוד על אפיו ולהחליט: סוף-סוף מי הוא. ריאליסטן או רומנטיקן. אבל דבר זה אנו רואים: כשהוא ריאלי — יורד עד לרפש, וכשהוא רומנטי — עולה עד "לנסים ונפלאות". ובכלל מר עגנון אוהב-הקצוות הוא.

בנוסח כתיבתו מזכירני מר עגנון את הנשים הגנדרניות, שהן כמעט תמיד משוגעות לדבר אחד. למשל, כשהן יודעות, שעינים יפות להן, הן מרכוזות את כל רעיונותיהן רק בזה וכל מעשיהן מכוונים רק לזה, כיצד להבליט את מעלותיהן היפות של עיניהן היפות, כיצד להבליט אותן כדי למשוך אליהן את עיני "כל העולם", שיתפלא עליהן, על חתוכן הנהדר, על זהרן, על ריסייהן הארוכות, וכו', וכו'. מר עגנון גם-כן דומה לנשים הגנדרניות הללו. יודע מר עגנון, שהוא שליט בלשונם של בעלי-המדרש, שהוא כותב בה יפה עד למאד, וכל רעיונותיו מתרכזים רק בזה — להתגדר בלשון זו, למשוך אליה את עיני כל הקוראים. אין לך מקום, שהוא יותר מסוגל להתגנדרות בלשון, מן "ההמצאה", שהרי ההמצאה לעולם אינה קשורה בשום קשר אורגאני בהספור, שהוא אינו אלא משבצת לההמצאה. יכול אתה כחפצך לספר אותה בצורה זו או בצורה אחרת מאחר שאתה בעצמך אתה הבורא את הסיטואציות והברירה בידך לשנותה לפי ראות-עיניך, בלא

לשים לב להמציאות. להפך, כל מה שההמצאה יותר משונה, הרי היא יותר משובחת ויותר מסוגלת להראות בה "נפלאות" של הלשון ולהכריח את כל "העולם", ש"יתמוגג מתוך רוב נחת" כשהוא קורא אותן ויתפלא על יכלתו של מר עגנון להראות "נסים ונפלאות" בלשונו.

למשל, במשלים אנו פוגשים בסוסים ובחמורים ובכל עוף למינהו, שמספרים על אדוניהם, שהם מדברים, שהם שוחקים, וכו'. ואולם לכותב דברים כאלה בספור הלקוח מן החיים – הרי זה דבר, שלא יצויר כלל; אבל מר עגנון אינו יכול להתגבר על חולשתו זו והוא נותן את ה"המצאה". לדוגמה, הוא כותב: "עמד נטע אצל ביתו של רבי יודיל והפך פניו לדלת וניער את שוטו ונתמלא כל האויר כולו קול שריקה. זקף, נרוצה" (שם של אחד הסוסים של נטע בעל העגלה מפני, שכידוע, בגליציה קוראים לסוסים שמות עבריים...) את רגליו ובעט בקרקע והסיע את העגלה. אמר לו, משכנ" (זהו שמו של הסוס השני) ל"נרוצה"; נרוצה' אחי, הנח את רגליך; העבודה, שעדיין אינן טעונות תנופה, וחיך כלפי חברו, שהוא שוכח תמיד עיקר אחד מן הנסיעה, שאפילו הנוסע יושב על העגלה (צ"ל בעגלה), כל זמן שהעגלה סמוכה לבית, אין ראייה שישע. לפיכך סוס רגיל בנסיעה ממתין ועומד. הוריד, נרוצה' את ראשו וחיכו שניהם" (א' י"ג). עוד דוגמה אחת של "המצאה": בכפר אחד, שנכנסו אליו, הכניס נטע את סוסיו לאורווה בלא גג ובלילה באו גנבים לגנוב את הסוסים. שמע זאת רבי יודיל והלך וקפץ דרך החור של הגג לתוך האורווה ונפל אפרקדן על הגנבים, שחיל ורעדה אָחֶזוּם – וברחו על נפשם והסוסים נשארו. המצאה זו קראתי פעמיים אצל עגנון והוא חוזר עליה. אמת, שזה רחוק מן המציאות כרחוק שמים מארץ, מחמת שכולנו יודעים, שהקב"ה כמעט תמיד מזכה ביד רחבה את בריותיו אלה, את הרבי יודילים, בשני המיחושים המפורסמים בישראל – ופתאום שמשון הגבור הזה, רבי יודיל החסיד, קופץ דרך הגג, נופל אפקרדן על הגנבים – והם נמלטים לנפשם. גם עגנון יודע בלא ספק, שדבר זה, שהוא מספר, אי-אפשר הוא; אבל מי שרוצה להתגנדר בלשונו יכול להשתמש גם בדברי-הבאי כאלה. גם את המעשה בלביבות חבר בשביל ההמצאה שבו. את התמונה של בחילה כבר הבאתי למעלה ולא אחזור עליה. אלא שאדגיש, שבכל הלהג הזה לא נתכוון עגנון אלא כדי לכתוב: -אמר לו רבי יודיל לרבי נטע: נטע אחי, כמה אני מצטער על אותו מונג, שאוכל לביבות כל ימיו ושותה יין שרוף הרבה וממלא כרסו מכאובים" (א' – כ"ט).

וכשמתחיל מר עגנון להתגנדר בלשונו, שוב אינו יודע כל מדה וקצב. הרי דוגמה: "אבל רבי יודיל חובב את רבי יודיל, שלא היה רבי יודיל, ולא זו מחבבו, וכשחזר לבית-האורחים היה עומד ומסתכל בפניו של רבי יודיל, שהוא רבי יודיל ואף-על-פי-כן אינו רבי יודיל, עד שבאה שפחתו של בעל-הבית ואמרה: מי כאן

רבי יודיל חסיד ? מי כאן רבי יודיל חסיד ? מבקשים אותך, שיסעוד עם בעל-הבית. אמר לו רבי יודיל, אותו רבי יודיל, שלא היה רבי יודיל, לרבי יודיל, שהיה רבי יודיל, אתה הוא רבי יודיל, שקוראים אותך חסיד – אם אתה הוא וכו' (א'–ק"ג). סטפנטות זו ערבה כל-כך על מר עגנון עד שהוא חוזר עליה בכרך ב', עמ' קל"ח, עוד הפעם. ודומה, שגם פעם שלישית הוא חוזר עליה. בכלל אוהב מר עגנון לחזור על דבריו, שכבר אמר פעם, ויש אשר הוא חוזר על דבריו, שנאמרו בפעם הראשונה בפרוזה, בפעם השניה בחרוזים, אף-על-פי שהחרוזים שלו דומים יותר לחרזות של בדחן מלדבריי-שיר. בפרוזה – לשוננו, לשונם של בעלי המדרש, יפה ובחרוזים הוא כותב בדחנות בלבד.

הרי דוגמה קטנה מחרוזיו:

אוי לי פי ברח	ויחזיר את התנאים.
ומלי פרח,	אלי אתה ואדוני,
פלתה אלי הרעה	המיטיב גם לרעים,
ואנה אני באה,	שמע-נא קולי
יי ישעי ואורי,	והמיתני מיד,
אמי תקרע את עורי,	או השיבה תרנגולי
והמחמן יראה עלבונני	ואודך לעד (ב' – קנ"ב).

כמדומני, שמר עגנון בחרוזיו לא יוריד את ביאליק ואת טשרניחובסקי

מגדולתם...

ואין להתפלא, שמר עגנון מגבב דברים בלא סוף. על חייו של איזה חסיד-בטלן-שוטה, שבחשבון-החיים הוא אינו אלא אפס, כתב מר עגנון דפים מרובים כל-כך. איני מחליט, שבכלל אין מה לכתוב על טפוס פאסיבי כזה בחיים. אין ספק, שעטו של אמן-עט אמתי יכול לעשות גם מבטלן טפוס מעניין ; אבל השאלה היא – כמה דפים אפשר להקדיש לטפוס כזה ? אבל על אדם, שהוא עצמו מעיד על עצמו: "ואפשר, שמצד הטבע הכירני מעלתו, שמילידי-בראד אני, ואציל בטלן אני, ובבית-המדרש הישן אני מתפלל, בקרן זוית דרומית-מערבית" (א'–י"ז), כלומר : שהוא בטלן גמור, ש"על ישראל בטלנותו – ועל בטלנותו פרנסתו" – מה יש לכתוב ? ומר עגנון, שכתב עליו בכרך הראשון רצ"ד (294) עמודים ובכרך השני-רי"ט (219) עמודים – בסך-הכל 513 עמודים, – מה יעשה ולא יגבב דברים בעלמא ? ומאליו מובן, שכל גבוב-דברים זה רחוק מאמנות כרחוק מזרח ממערב. ובאמת, מי שקורא מתוך עיון את שני כרכיו, א'–וב', יזכח מיד, שמר עגנון מרכיב מעשיה על גבי מעשיה, מסבך את הדברים אלה באלה וקודם שהספיק לגמור את המעשיה, שהתחיל בה, כבר מתחיל הוא במעשיה חדשה נטוה חוט

חדש, וכך הולכים החוטים ונמשכים ומסתבכים זה בזה ונעשים פקעת גדולה אחת. שאין אדם יכול למצוא בה לא את הראשית ולא את האחרית. אופן-יצירתו של מר עגנון הוא בדרך "אידי דאתי להכא": מספר מעשיות רבי יודיל, עוד לא גמר הוא מעשיה שלו—וכבר מתחיל לספר נטע בעל-העגלה, מספר עמו יחד גם פלטיאל המוזג וכל מיני בני-אדם, שיש להם בפיהם לשון מקשקשת...

כבר העירוני בתחילת-דברי, שספוריו של מר עגנון באמת אינם ספורים כלל במובן המקובל, אלא מעשיות קלות-ערך הן במובן האמנותי והן במובן הספרותי. רוצה אני לחשוב, שכל הקיום הבודדים, שאספתי כאן מתכונת-יצירתו של מר עגנון, מאמתים את דברי אלה. מר עגנון חבר ספרי-מעשיות. אמנם, יש שמשתמשים גם בצורת מעשיה לתכלית של שירה, ויצירה זו הולמת יפה דברי-שירה; אבל לא כאלה הן המעשיות של מר עגנון: משירה טהורה אין בהן אף ניצוץ (?-המערכת) וספורי-היים גם-כן אין בהן. מר עגנון בכלל אינו יורד לעמקם של החיים, הפרובלימות שלהם אינן מטרידות אותו ובפתרון אינו מיגע את מוחו. להפך. הוא ככפיס-עץ קל שוחה על פני השטח העליון שלהם ואינו יורד עד לעמקם. הצירים, שעליהם סובבים ספוריו, הם—"שטיבל" עם שיחותיהם הבטלות של החסידים, מצד אחד, ומצד שני—בית-המדרש עם שיחותיהם הבטלות של כל מיני הבטלנים. והדברים, שהוא מספר, כל כך ישנים-נושנים. כשאני מדפדף בכרכיו דומה לי תמיד, כאילו אני נמצא בפינה נשכחה של בית-עולם ישן-נושן, המצבות או שכבר שקעו עד מחציתן בהקברים או שנתעקמו על מקומותיהן ואזוב עלה בהן. מסביב לקברים אלה נובטים עשבים שוטים וריח חריף של טחב חודר מכל מקום. שם הכל רקוב, שם הכל plusquamperfectum, שם כאילו תועים צללים עגומים מימים שעברו זה כבר, זה כבר...

לאחר ההערות הכלליות הללו רוצה אני לעבור אל הבקורת של הספור "הכנסת-כלה" גופו. אבל אלמלי היה אדם אומר לדרוש את ספריו של מר עגנון בכל המדות, שהבקורת נדרשת בהן—משל למה הדבר יהא דומה? — למי שיושב בדוגית קטנה לשחות על פני מימיו של הנהר הקטן והוא מכין לו קומפאס-של-ים ופורש לפניו את מפת-הים. כבר הדגשתי, שאַת ספוריו של מר עגנון אי-אפשר לבקר, מפני שלא יצאו מגדר של ספורי-מעשיות בעד תינוקות של בית-רבם. במקום בקורת יש רק לצטט פרשיות אחדות מהם ולהבליט על-ידי כך את מהותן. כי מי שיקרא אותם—מיד יעמוד על אפים ועל טיבם, ולהמבקר אין מה להוסיף ואין מה לבקר.

ארשום כאן רק דברים מועטים, שגותנים מושג כולל מכל ספוריו של עגנון, כדי שידעו הקוראים במה ובמי אנו עסוקים כאן.

ארבעה כרכים הדפיס מר עגנון: הכרך הראשון והכרך השני – שם כולל אחד מאחדם, והוא "הכנסת-כלה" והשם הכולל הזה מתפצל עוד לשני שמות: "שדוכין" ו"נשואין". הכרך השלישי – "הגדה" ושאר ספורים והכרך הרביעי – "ספורי-אהבים". ומהו התוכן של כל אלה הכרכים? – על הכרך השלישי והרביעי אדבר בפעם אחרת, ולעת-עתה אתעסק בהכרך הראשון והשני. על השער שלהם כתוב לאמור: "נפלאות החסיד רבי יודיל מבראד וג' בנותיו הצנועות ופרשת גדולת אחינו בני ישראל יושבי מדינת הקיר"ה". וזה החסיד – כותב מר עגנון – מטופל בבנות הרבה וכל אחת היתה גדולה מחברתה בכמה שנים, היינו גיטילי הצעירה כבת י"ז, למעלה הימנה בלומה אחותה כבת י"ט ולמעלה ממנה פסילי הבכירה כבת כ', והיו מהלכות ערומות ויחפות בלי לבוש (ממש?) ובלי כסות (ממש?) והיו עצרות בבית ולא היו מראות פניהן בחוץ. וכולן – מוסיף מר עגנון – חמודות, נאות וחסודות, שדים נכוננו ושערן צמח (כל הפרטים האלה, כנראה, הכרחיים הם, שהרי הם מצויים בתנ"ך) ובלבן, אהה, היגון פורח, כי הבשילו ימי נעוריהן ואין גואל אותן מחרפת (?) בתוליהן" (א'–י'–י"א). ואחרי שזוגתו מרת פרומיט "עמדה והטיחה דברים כלפי בעלה" על שאינו חס על בנותיו העלובות ואינו מבקש להן חתנים ולאחרי שנוכחה לדעת, שבנידון זה אין לצפות לשום דבר מבעלה הבטלן, שלבו יותר נתון "לעשות כסא לשכינה" מלדאוג לביתו, עמדה והלכה היא בעצמה להצדיק הקדוש מאופטא ותבך ותתחנן לפניו על רוע מזלה ועל רוע מזלן של בנותיה. נכמרו רחמי הצדיק והקדוש עליה ועל בנותיה ויעץ, שיסע בעלה נ"י לתפוצות ישראל לאסוף כסף לנדוניה על פי מכתב-המלצה, שיתן לו, ויבקש בעדן חתנים. החסיד רבי יודיל לא סרב לעצתו של הצדיק והלך, אצל אנשים טובים יראים ושלמים, שאינם כובשים שכר-פועל ואינם נכשלים משום בגד בוגדים (מליצה זרה!), והשאילו לו מלבושי-כבוד: זופיצי של משי וראזיבולקא של אטלס ואבנט רחב מעשה ארג ונעלים עם חבטי-כסף וכובע עור של סובל ומקל נאה". ויקפל את מכתב-המליצה וישלשלהו לתוך כיסו ונפטר בשלום מן הרבי. החסיד רבי יודיל מכין את עצמו לנסיעה לסביבה של בראד כדי לאסוף כסף להכנסת כלה. הוא נפרד מבני-ביתו. וכך מספר מר עגנון: "הביאו לו סעודה קלה ואכל ובירך ברכה אחרונה ועמד להתפלל תפלת-הדרך. נכנס שכנו ליפטר ממנו ונטל מטבע ועקמה על המזוזה ונתנה לר' יודיל לאמר: רבי יודיל, הריני נותן לך מטבע זו בשביל שתהא שלוחי, וכשאתה מגיע למקומך, תן אותה לצדקה בשמי, כדי שתהא בכלל שלוחי מצוה שאינם נזוקים – – – בא נטע בעל-עגלה עם שני סוסיו "משכני" "ונרוצה". ועדיין רבי יודיל אינו נוסע עד שיסיים פרשת העקידה ואמר רבונו

של עולם, כמו שעקד אברהם אבינו את יצחק בנו כך חקקוד את כל שונאי, ואויבי ותתנהג עמי, ד' אלקיננו, במדת החסד ובמדת הרחמים וקיים לנו, ד' אלקיננו, את הדבר שכתבת: וירדו כל עבדיך אלה והשתחוו אלי לאמר: צא אתה וכל העם אשר ברגליך ואהרי כן אצא, ותשלח לי שריך ומלאכיך הקדושים היוצאים מפסוק זה, שילכו עמי בכל דרכי ויצילו אותי מכל אויב, ולסטים ומכל מיני פורעניות, ויתמו כל שונאי וכל צוררי, שלא יוכלו לשלוט בי לרעה, ותצליח את דרכי אמן סלה. ולשמע נסיעתו באו שכניו ושכנותיו, נטל רבי יודיל ואמר לפניו שיר המעלות מאין יבא עזרי, עזרי מעם ד' עושה שמים וארץ, והם ענו אחריו: ד' ישמור צאחך ובואך מעתה ועד עולם — — — נכנס נטע בועם ותפשו לרבי יודיל בגלימתו, שכבר היה נטע מתירא, שמא יעלה על לבו של אותו חסיד לסיים כל ספר התהלים ומעמדות קודם נסיעתו וזרוזו, שיעלה על העגלה. פסע רבי יודיל פסיעה קטנה ואמר: תיכף, והגיה פיו על גבי המזוזה ונשקה ג' פעמים ואמר: ד' שומרי, ד' צלי, ד' ישמור צאתי ובואי — — — ועלה על העגלה" (א'—י"ג—י"ד). אבל כל ההקדמות האלה, שהקדים לנסיעה, לא היה בהן די, כשישב ר' יודיל בעגלה, סבב במקלו באויר ג' פעמים והתפלל תפלה קצרה וכלל את בעל העגלה בתפילתו, שינצל מכל מיני אויבים ולסטים ושוללים ושודדים ומכל מיני כלי-זין, ואחר שסיים תפלתו, התחיל משורר "אדיר, איום ונורא", ואחרי כך שר "אדון-עולם".

וכאן מתחלת הנסיעה. רבי יודיל מבשם את האויר ב"מלין קדושין" וכוונה גדולה נתכוון ר' יודיל, לפי שיש נשמות הרבה, שלא הספיקו לעשות תשובה ואינן יכולות לבוא למנוחתן, והרי הן משוטטות בעולם, מהן צפות על פני המים, ומהן תלויות באילנות, וכשאדם מישראל מוציא דבור של קדושה, מיד הן באות ומתעטפות באותו דבור ועולות למעלה ואין "מרי דרוגזא" ו"מרי דדינא" שולטות בהן — — — אף הוא האיר פניו לכל העולם כולו, אם פגע בו אדם, בירכו, ואם בירכו גוי, ענה אחריו אמן כעין שאמר רבי תנחומא בירושלמי ברכות, פרק ח': אם בירכך גוי ענה אחרו אמן, שנאמר (דברים, ז'): ברוך תהיה מכל העמים — — — יצאו גוים קטנים והתחילו מרגמים אותם באבנים. אמר לו נטע לרבי יודיל: רבי יודיל, הכניס את ראשך לתוך העגלה, שלא יסקלוך. אמר לו רבי יודיל: אינני מתירא מפני שכבר התפללתי תפילת הדרך — — — לא היו רגעים מועטים עד שהגיעו לכפר פינקיביץ (א'—ט"ו—ט"ז). ומכאן מתחלת שלשלת ארוכה בנוסח של "ויסעו" — "ויחנו" עם כל "הנפלאות"...

בפינקיביץ היה המוזג פלטיאל. הוא שמח על המציאה, שנפלה לו בהיסח-הדעת. הוא כבד את רבי יודיל באכילה ובשתיה. ולא רק פלטיאל שמח, אלא גם זוגתו, וכבדה אותו בלביבות. כשנכנס רבי יודיל אמר לו פלטיאל: "דומה לי,

שכבר ראיתי למעלתו, אלא אינני יודע היכן. נענע לו רבי יודיל בראשו ואמר לו: ודאי ראה אותי, שהרי נשמותיהם של ישראל כולן במעמד הר סיני היו, כיון שנגלתה גשמה על חברתה הכירתה" (א' ט"ז-י"ז). בה בשעה עסתה שרה, אשתו של פלטיאל, עיסה של קמח שעורים, לשה ועסתה ורקעה וגלגלה וקטפה ונתנה בצלים ופלפל לתוך בשר ובשר לתוך העיסה, לבבה לביבות ושפתה את הקדרה, עד שנתבשלו כל צרכן, ועטרה אותן בבצלים, שבשלה בשומן, והביאה אותן אל השולחן. אכלו וחזרו ואכלו ודבר פלטיאל על לבו של רבי יודיל דברים טובים ונחומים. כיון שנפתחה לשונו התחיל מספר — וכאן מספר פלטיאל לרבי יודיל, שנולד לאביו במקום הזה ושגם אבותיו ואבות-אבותיו נולדו כאן וכל שאר הפרטים, שאין ערך להם ואין צורך בהם לספר. ואגב הוא מספר על ירחמיאל המלמד, —"אם אתם לא למדתם אצלו, אבותיכם למדו אצלו", — שהיה כל ימיו "עני מדוכא ומטופל בבנות, וכמו אצל רבי יודיל, כך גם אצלו כל אחת היתה למעלה מאחותה בשנים ולמטה הימנה במזל. כשהגיעו הבנות לפרקן רעשה כל העיר, היתכן? אדם הורה הרבה והעמיד תלמידים הרבה ונשאו נשים והולידו בנים ובנות. ישבו בנותיו עד שילבינו שערותיהן? נתנו עצה לו לקנות פרה. אמרו: הרי פרה נותנת חלב, ימכרו בנותיו חלב וימצאו להן נדוניא" (א' י"ב). אספו כסף, אבל לא היה סיפק בידם כדי לקנות פרה, אמרו: נתלה קופה בביתו של ירחמיאל והיה כל הנכנס יטיל אגורה או שתים לתוכה. ישראל רחמנים בני רחמנים הם — נתנה אשתו של רבי ירחמיאל מעותיה לתוך פוזמק והניחתן בתיבה. ערב פסח עמדה להוציא פוזמקאות לכבוד הרגל — ונמצאו כל פוזמקאותיה מלאים מטבעות. כמאתים זהובים. אמר רבי ירחמיאל: עד כאן — וגזו את הקופה. התחילו מעסקים בפרה, כיצד עושים, שתרבה חלבה, והשבעה מצא רבי ירחמיאל בפני הכשפים. לא הספיק לקנות פרה עד שיצאו להן לבנותיהן (לבנותיו?) מוניטין בעיר: פרה חולבת. אלא שעדיין אין דעתו של רבי ירחמיאל פנויה לקנותה. בל"ג בעומר, כשיצא עם תלמידים לכפר פינקיביץ, אמרה לו אשתו: לך אל המוזג, שמא יתן לך עצה או שמא יקנה עמך פרה. נטל את כספו והלך אל המוזג בפנינקיביץ. כשבא מצא את אשתו של המוזג שוכבת בחוץ והמוזג צועק ובוכה. שאל רבי ירחמיאל את המוזג יחיאל: מפני-מה אתה בוכה? והיאך לא אבכה, אשתי המליטה בן והפריץ גרש אותנו מבית-המחיה. תפשו רבי ירחמיאל בגלימתו ואמר: מהר לשלם לפריץ את שלו. ומאין אקח? הוציא רבי ירחמיאל מעותיו ואמר: טול כל מעותי ותן לו. והכל חזר לכשהיה. וכשהגיע היום השמיני — בא רבי ירחמיאל עם מנין יהודים לכפר והכניסו את הילד לבריתו של אברהם אבינו וקראו את שמו פלטיאל. פלטיאל זה — אני. אבי-פלטיאל, מלבד בית המזיגה, התחיל סוחר בסחורות הכפר ועשה שותפות עם פרץ החנווני. שניהם סחרו והרוויחו מזה, אבל את פרץ הרגו ביער, וזה אירע גם ליחיאל, גם הוא מת מיתה משונה. הורע המצב, ובאותו

פרק הגיע זמנו לעבודת-המלך. הלך אצל הרב מזודוטשוב שיבקש עליו רחמים, שיפטרוהו מעבודת-הצבא. כשראה הצדיק, שפאותיו קטועות וזקנו גדועה ובגדיו אינם כבגדיהם של חובשי-בית-המדרש, אמר: ריקא, מי יעבוד בצבא אם לא אתה? ויען: "אם אני לצבא, אמי מתה ברעב". אמר לו הרבי: המתן קצת — ויצא. עמדתי והמתנתי לו כחצי-שעה או שעה ולא בא. שאלתי: היכן הרב, אמרו לי: "בבית-הכבוד". ולא ידע מה לעשות, אם ילך, שמא יקפיד הרב, ואם לא ילך — ואבדו לו חמשים כסף, ששלם לרופא-הצבא על מנת שיפטרוהו מצבא והוא ממתין לו בביתו בשביל שיכירהו בשעת הבדיקה. לבסוף נכנס הרב. נטל את ידו ובירך ברכת אשר יצר בנעימה ונתאנח עד שנקרש דמי מפחד — — — ישב ואמר: דור חדש-דור נאה, לא פאות ולא זקן. יהודים יפים לך בעולמך, רבוננו של עולם. ופנה כנגדי ואמר: יהי רצון, כמו שמצאת חן בעיני, כן תמצא חן בעיניהם. כלך ולך". הלכתי להרופא ואמרתי לו: אני פלטיאל מכפר פינקיביץ. נסתכל בי ולא אמר כלום. ונשתחרר פלטיאל. בעוד איזה זמן מתה אמו. והימים ימי-ערב חג-הפסח. פסח כזה על כל שונאי ציון. הציעו לפניו שדוכים, אבל הוא דחה אותם. "כל זמן שאני אומר קדיש איני נושא אשה". הלך לבית הקברות לבקר את קבר אמו. בשעה שעמד על קבר אמו, ראה ריבה אחת עומדת על קברו של פרץ ובוכה: אבא, אבא! "ראיתי, שהיא שרה שכנתי. באותה שעה נתקשרו השמים בעבים וירדו גשמים. אמרתי לה: בואי ונכנס לאוהל. נכנסנו. אמרתי לה: שנינו יתומים. ובאותו רגע הבריק ברק והמצבות של אבותיהם האירו מן הברק. אמרתי לה: שרה, אביך ואבי מאירים לנו פנים, חיך, שהמחותנים מסכימים על השדוך. מיד הוציא הקברן צלוחית יי"ש ושתה עמנו לחיים וצעק ורקד ויצעק: "יהודים, אני שמח" —, והוביל אותנו אצל רבי ירחמיאל. ראה פלטיאל, שדבריו ערבים על שומעיהם — בקש לספר עוד. סטרה לו אשתו על פיו. לאחר זמן קצר הלכו לישון. רבי יודיל עלה על מעלה התנור ונתכסה בכסות-עצמו ונטע נשתטח על השולחן ונתכסה בעורה של כבשה שקורין "פעלץ" ושכב. הבקר אור ורבי יודיל ופלטיאל נפרדו זה מזה, "המוזג שב אל הכלים לשמש את הערלים והחסיד עלה על העגלה בלא מכשול ותקלה". כך מסים מר עגנון בחרוזים. אף על פי שיצאו מכפר פינקיביץ על מנת לילך לכפר ינובקי, אבל בדרך "לקח נטע את עצמו לצד אחר". נסעו לזבליטיץ. ופה מספר מר עגנון מאורע אחד, שכנראה, היו הדורות הבאים חסרים הרבה אילמלא היו יודעים מאורע זה בכל פרטיו ופרטי-פרטיו. ומאורע זה הוא: "שמפני הנסיעה המהירה מעיו התחילו מהפכין; ואין זו — מודיע מר עגנון — הקדחת האמורה בטורי זהב, הלכות שבת, סימן שכ"ח, סעיף ק', שתחילתה קור וסופה חום, אלא מין מחוש, שהוא בא על-ידי האצטומכא עד שנדמה לך כאילו אבן שאין לה הופכין מונחת שם — — — פניו

הוריקו ולשונו התריסה כנגד שיניו, אלמלא שיניו היתה לשונו פורחת מפיו כצוף
הפורח מקנו. נתלפף רבי יודיל באדרתו והתחיל מזמר שיר השירים, שכל
הפלאות כלולות בשיר השירים, כמו שדרשו רז"ל במדרש הנעלם פרשת וירא — — —
פטפט ביסוריו והרים קולו בשיר. ויותר שתקפו עליו יסוריו היה מגביה קולו יותר.
וכאן מתחיל מרכז התמונה הנפלאה, אחת מנפלאותיו של רבי יודיל החסיד, שכבר
הבאתי למעלה. ואף על פי שנטע לא היה אדם רוחני כאותו חסיד ומעיו היו
עבות כעבותות-העגלה אף הוא היה בצער-לביבות. באותה שעה נבלעו שניהם
ונתכסו עד שלא ניכר החסיד לפני בעל העגלה. עמדו וקנחו את פניהם וירדו מן
העגלה, וְזָכְרוּ אֶת עֲצָמָם מִן הָאֲרָצִיּוֹת וְחִזְרוּ וְעָלוּ וְנִתְקַרְבוּ זֶה לְזֶה כְּאֲחִים לְצָרָה" (א'—כ"ח—כ"ט). רבי יודיל מצטער, שבני-האדם אינם מקפידים בדברי חז"ל,
שנדברים בגנותם של אלה שאוכלים ושותים כל ימיהם, ואומר: "זכור אני בזמן
שהייתי מתפלל בסדור רבי קאפיל עד שלא החלפתיו בסידור השל"ה הקדוש.
כשהייתי קורא בהלכות סעודה, הייתי אומר: שישו, שישו בני מעי, שלא עברתי
על דברי חכמים; ועכשיו אני מצעק מיסורי: אוי לי מכרסי, אוי לי מכרסי".
כעין pendant לתמונה זו מספר גם נטע בעל-העגלה ומתאר תמונה אחרת:
"מצאתי שם אדם כשהוא מפרפר בתוך שלולית של רפש ואחוריו במחילה כלפי
מעלה, והוא מפרכס בידי ורגליו, ומצעק מתוך יסוריו: אוי לי, אוי לי, כרסי, כרסי.
אמרתי לו: מפני-מה אתה צועק כל כך? אמר לי: היאך לא אצעק, שאני מת ואשתי
תהא יושבת עגונה כל ימיה ובני יהיו יתומים, ואיני יודע אם מביאים אותי לקבר-
ישראל. אמרתי לו: ידידי, במה זכית לכך? אמר לי: אדם עני אני ואיני רגיל
במיני מגדים. אותו היום נכנסתי אצל יהודי אחד ומכניס-אורחים הוא, והביא לי
לחם לבן וקערה מלאה שומן-חלב. טבלתי את פתי בשמנונית, עד שפסקה השמנונית
חזר והביא לי שמנונית. עד שלא פסקה השמנונית הביא לי לחם, ולא הספקתי
להפסיק עד שכרסי מתבקעת" (א'—ל'). וכעד מסייע לאותו אדם מספר גם רבי
יודיל מעין מעשה כזה, ששמע על אותו צדיק, רבי רפאל מברשד — — — נזכר
גם נטע מה שאירע לו מעין זה: "אמר לו נטע לרבי יודיל: יפה אמרת, רבי יודיל,
שאינ צרה באה אלא על-ידי אכילה ושתיה. עכשיו מתחיל נטע בעל העגלה לספר,
ואין בין רבי יודיל ובין נטע ולא כלום: שניהם מגבבים דברים על גבי דברים.
ומעשה שהוביל פשתן. וכך הוא לשונו של נטע: "הפשתני הזה כשהוא שולח את
פשתיו אינו מדקדק שיכסה אותו בקנקנים יפים, אלא בקנקנים מרועעים, שאינם
עולים לו בממון. כיון שפינית את השורה העליונה נגלה הפשתן. באותה שעה בא
גזלן וסטר על פני עד שנפל כובעי מראשי. חס ושלום, שנתכוון להכשיל אותי
באיסור גלוי ראש (כלום גזלן מוכשר לעבור על עברה חמורה כזו!), שהרי מיד
כפה קדרה על ראשי ולא עוד אלא שהשחיל חבל בין שתי אזניה של הקדירה

כדי שלא תפול מראשי וקשר את שתי ידי לאילן. לבסוף הוסיף לי מכה של פרישות
 והפליג לדרכו ואין צריך לאמר, שהפליג עם סוסי, שהסוסים טובים בשעת ניסה
 (א'—ל"ג—ל"ד). כל זה מספר נטע כדי ללמד, שבשביל שתי טפין מים ששתה
 באה עליו כל הצרה. ורבי יודיל החסיד מתפלא: "תמה אני על אותו מעשה. וכי
 לא מצינו במדרש (במדבר רבה, כ"א): בנוהג שבעולם זה שעובר על גב הנהר
 אי אפשר שלא ישתה ב' או ג' לוגין מים, ואתה עשית כדברי המדרש — למה
 נענשת כל כך?" — נטע רוצה להוסיף ולספר, שגם בשביל אכילה באו עליו
 צרות. "אמר לו רבי יודיל לנטע: רבי נטע, כל-כך יש בידך. אמר לו נטע: כן,
 צרות הרבה יש לי. אמר לו רבי יודיל: רבי נטע, אין אדם בלא צרה, אלא למה
 אני מתכוין, שהזכרת כל-אחר יד בבלי וירושלמי ותוספתא ורש"י, שכן צרה קוראת
 לחברתה מובא ברש"י שבתהלים, וצרות אחרונות משכחות את הראשונות גמרא
 הוא בבבלי ובירושלמי ובתוספתא, סוף פרק קמ"א דברכות" (א'—ל"ה). אבל אם
 באתי לספר כאן את כל הספורים, שספר רבי יודיל לנטע ונטע לרבי יודיל, לא
 אספיק, וצריך אני לקצורים ולהשמטות. נתקרבו לכפר פידהורין. "נשא רבי יודיל
 נפשו להתפלל מנחה בצבור וזירז את נטע, שיסע במרוצה לקים מה שנאמר (הושע,
 ו') נרדה לדעת את ד'. הם נכנסו לביתה של ערלית אחת, "והיא ידועה בכשפיה".
 מצאה נטע יושבת על מטתה, ידיה מונחות על לבה ותרגול שחור מוטל בחיקה
 וכרבלתו מגעת עד סנטרה והיא מחליקה בסנטרה את הכרבולת עד שהכרבולת
 מתקפלת בראש-התרגול. עמד נטע כנגדה ובירך אותה ואמר לה: "בואי ואספר לך
 מה שאירע לאדם כמותי". כאן הוא מספר על הלביות: "כשעמדתי לנסוע נהפך
 מאכלי בקרבי כאלו נתכנסו כל השדים לתוך כרסי ולא שמרו אפילו חלב אמי
 שינקתי בילדותי. — — — חיתי, נשמתי, בבת עיני, קומי נא ועזרי וגערי ברוחות
 הרעות, שיעזבוני מהרה". שתקה אותה הערלית ולא השיבה לי כלום, שכן דרך
 כל בעלי כשפים שותקים קודם לעשייתם, שאם ישמעו המחבלים קולם יפרשו מן
 הגוף על מנת לחזור ולחבל. נטל נטע שתי זרועותיו והניחן על כרסו ועמד כנגד
 ותלה בה עיניו לעזרתה. עמדה והלכה לקרן-זוית ונטלה עפר קברים. שהיה מוכן
 אצלה, ונתנה את העפר במים ולחשה והרחיצה בהם את נטע ולחשה והשביעה את
 רוחות הבטן ואשר בגומת-הלב, שיצאו במנוחה ולא יגבירו הכאב ולא ישוטטו
 כמטורפים בבטן הנפוחה ולא יקשו ערפן ויצאו במנוחה, פן תטחן אותן בין אבני
 ריחים ותשמידן באף מתחת שמי השמים. אף הוא השביע עליה, שלא תעשה סימן
 שתי וערב לא בימינה ולא בשמאלה, לא במים ולא בעפר, לא על גופו ולא כלפי
 גופו, לא על חוט השדרה ולא על קלקי הלב, שכן דרך רפואתם עושים סימן של
 שתי וערב ולבסוף מתגברת החולשה ביותר. אמרה לו: השפיל פיך, השפיל את
 פיו, אמרה לו: פתח פיך והוציא את לשונך, פתח את פיו והוציא את לשונו.

אמרה לו: קפל את לשונך, קיפל את לשונו, השקתה אותו מים, שבשלה בהם עשבים מלאים כישוף ואמרה: נתבסס גופך" (א'—מ"ד). כאן נכנס רבי יודיל לבית כדי ליטול ידו לתפילה. כיון שנכנס פגע בו תרנגול שחור. כיון שנפטר מן התרנגול פגע בו כלב מאוים ונורא וצעק כנגדו עד שכמעט פרחה נשמתו של אותו חסיד. מחמת צערו נשתכחו הימנו י"ב סגולות בגמטריא "כלב", שמשתיקים בהן כלבים, ונשתכח הימנו סוד זה. שגילה לנו דוד המלך עליו השלום בפסוק (תהלים, כ"ב): "סבבוני כלבים", ונשתכח הימנו דבר מבואר בזוהר הקדוש, פרשת בלק, וצעק צעקה גדולה ומרה. יצא נטע וקרא בשם רבי יודיל: אלקים עמך, אל תירא, רבי יודיל, — והצילו מן הסכנה. אבל עברה גוררת עברה. נטע התרפא בעברה, ולפיכך נכנסה בו שמחה של עברה, התחיל מקרקר כתרנגול וצועק ככלב עד שנתבלבלה דעתם של כלב ותרנגול, נכנס התרנגול לרשות הכלב והכלב לא הרגיש. מה עשה נטע, שיסה בו את הכלב והבריח את התרנגול. כיון שהגיעו גרשו וכיון שגרשו קרא קוקוריקי. פעמיים השוה קולו לקולו של תרנגול ופעמיים לקולו של כלב כדי שיתגרו זה בזה, כמעשה שרי אומות-העולם, שמשעשעים לבם במלחמות חיות ועופות. הכיר רבי יודיל, שיש כאן משום מושב לצים, גער בו בנזיפה, שיניח את הכלב וירפה מן התרנגול, שכל הצד כלבים אינו זוכה לשמחת-ליותן. מיד נתחרט נטע חרטה גמורה והניח עצמו מן המחלוקת ורצה לגמול חסד עם החסיד. אמר לו: יש ערלית בבית והיא מרפאה. הבין רבי יודיל עד היכן הדברים מגיעים וצעק בכל כחו: המבלי אין אלהים בישראל? ומכה צעקה זו היה קידוש-השם ממש, שנתבהל נטע מן הקול וחזרו תחלואיו והכיר, שאין כח הטומאה אלא אחיזת-עינים. משכו החסיד לנטע ואמר: שים ירך באבנטי ונברח מצלו של אותו בית ונתפלל — — — וכשהגיע רבי יודיל ל"שלא שם חלקנו פְּהֵם" רקק מלוא-פיו ואלמלא הקדים נטע לברוח היה טובע ברוק. וכשהגיע ל"על-כן נקוה" הגביה עצמו למעלה מן הארץ וזקף שתי ידיו למעלה מראשו והתחיל מטפח בידיו וקורא בסילודין וכיסופין נוראים "לראות מהרה בתפארת עוזיך" עד שנשמע קולו למרחוק. בא נחמיה חולב וראה את רבי יודיל חסיד מתפלל ורוקד ומטפח, אמר נחמיה בלבו: אין זה אלא שצדיק גדול הוא, שבאותם הימים היתה הארץ מלאה צדיקים (א'—מ"ה—מ"ו). אמר החולב לרבי יודיל, שסבר, שצדיק הוא, שהוא רוצה לקיים מצות הכנסת-אורחים. אמר רבי יודיל: אף על פי שאיני יהודי טוב, הריני מוכן ומזומן לסייע ליהודי הרוצה לקיים מצות הכנסת-אורחים — ונסעו להחולב. כיון שהגיעו לביתו, אמר נחמיה לאשתו: סימא, הדליקי את הנר ופרשי מפה על השולחן, בני-אדם חשובים באים אצלנו. בתוך הסעודה ספר רבי יודיל מפני-מה הוא נוסע, ששלוש בנות לו וצריך להשיאן ושהוא נוסע לשם הכנסת-כלה. בינתיים נכנסו שלשה בניו של נחמיה, ששקעו את

התקרה בקומתם, ועד שלא הספיקו לומר שלום, שלחו ידיהם בשולחן. מיד נתרוקנה כל הטבלא וכפלה להם אמם מזונות וחזרו ותחבו לתוך פיהם פרוסות גדולות במלוא הפה עד שלא נשתייר אפילו פרוסה לעני. ולא נטלו ידיהם לסעודה ולא ברכו על המזון. "באותה שעה — מספר מר עגנון — נתגלגלו עליהם רחמיו של אותו חסיד ונתאנח בלבו: רבונו של עולם, אלו הם בני בחוניך, שירדת אליהם על הר סיני ליתן להם תורה ומצוות. והיה מיסר את עצמו ואומר: יודיל, יודיל, זרעו של אברהם, יצחק ויעקב גדלים בלא תורה ובלא מצוות ואתה אוכל ושותה ונהנה ואומר: שלום עליך, נפשי, ולא היה לך להושיב אותם על ברכיך וללמדם פרשה בתורה? (א'—מ"ח). שטח נחמיה תבן לפני אורחיו וכָּבַה את הנר. רבי יודיל נשתטח על משכבו וקרא את שמע. וכאן — מספר שוב מר עגנון — "התחילו איבריו מתריסין זה עם זה. אמרו הידים: אפשר יהודי שוכב ואינו לומד לפני שנתו, אמרו הרגלים: אין בנו כח לעמוד. אמרו העינים: ואפילו אתן עומדות מה הועלתן בעמידתכן אם אין אור? אמרה הלשון: ואם אין אור פטורים מתלמוד תורה? השיבו כל האיברים: מי ישוה לך, שאת יושבת במקום חושך, מוטב שתשתקי ולא תגרי בנו את החסיד. היה רבי יודיל תמוה, שהוא שוכב וגופו משוטט בעולם— — פתאום ראה בית מלא ספרים וספר אחד מבהיק ביותר. בקש לראות את הספר, שמבהיק כל-כך. מיד ירדה כמין פסת-יד וחטפה את הספר ונתעלמה עמו דרך חלון. הודיעו לו בחלום, שכל אותם הספרים, שראה כאן, אלו הם פרושים על אותו ספר. נתעורר רבי יודיל ושמע בעל-הבית ואשתו, שמדיינים זה עם זה — — — כיון שנטרדו משנתם לא שכבו וכיון שלא שכבו עמדו לעבודתם. נשא החסיד קל וחומר בעצמו: ומה הם, שיגיעים לעצמם, קמו, אני על אחת כמה וכמה. מיד נטל ספר, שערי ציון' וישב על הקרקע ועורר בכי וקינה על שרפת בית אלוקיננו, עד שדימו אנשי-הבית שנתעלף וצעקו: מים, מים" (א'—מ"ח—מ"ט). וכאן מספר מר עגנון על נס, שעשה רבי יודיל. וזה הדבר: למנחם החולב היתה ריבה אחת שוטה, וצפורה שמה. "ואותה ריבה נאה היתה בתחילתה. לילה אחד יצאה לשפוך עבטיט של שופכין — חטפה החיצונים ונתעלמה עמהם. נתאבלו עליה אבותיה עד שנתיאשו הימנה. לימים חזרה ולא ניכר בה צלם אלקים. שאלו אותה אביה ואמה: היכן היית? ולא השיבה להם כלום — מה עשית? — ולא השיבה להם כלום. ונשתטחה על הקש ולא היתה זוה משם. פעמים היתה פועה בלשון יוונית ופעמים היתה גועה כבהמה. סיים רבי יודיל סדר תקון-חצות ולבו קובל ומתנווד על ריחוק השכינה ועל פירוד הלבבות. התחיל משורר בלשון טייטש: כלה, ווי ביסטו? חתן, ווי גייסטו? כלה, כלה, היכן את? חתן, חתן, אנה תלך? — זה השיר של הרב הקדוש מקאלוב, שהיה רועה אוזים בילדותו וכל סידורי תנועותיו היו מניגוני היחוד של הקדוש ברוך הוא והשכינה דוגמת חתן וכלה. באותה שעה ירדה

אותה ריבה מן הקש והתחילה בוכה על נפשה, עד שנשמע קולה בכל הכפר. מיד באו אביה ואמה ושמחו שמחה גדולה וכבדו את החסיד בכל מיני כבוד. לא יצתה שעה עד שהגיעה השמחה לכל הסביבה והתחילו רצין לראות את הנס ומבקשים להתברך מפיו של אותו חסיד כדי שיברך אותם אלקים, הקצור: כל הארץ האירה מכבודו והוא הבליע ברגליו מקומות הרבה ועשה כמה ימים בראזשניב ובזבליטיץ ובטשעך ובטשיסך ובזהוריץ, כל הכפרים הסמוכים לפידהוריץ. והתיר כמה פרות מן הכשפים ומסר לכפריים כל מיני מגילות ורפואות כגון לעצור דם החוטם ולהחזיר דבורים לכוורתיהן, וכן לגרש כנים מן הגוף (א'—מ'ט—נ'). ראה אלמן אחד את הנערה ונכנסה אהבה בלבו, הפריז עליה אביה רי"ש רייניש כסף וכתבו תנאים, ולמי כסף שדכנות?—לרבי יודיל הנ"ל שני רייניש כסף ועשרים צ"ל. ומה עשה רבי יודיל במעות של שדכנות?—גנזן לנדוניא לשדוך הבנות (א'—נ"ב).

... די ! לא אוסיף עוד למסור כאן את התוכן של ספורי-המעשיות הללו. ראשית, די בזה שספרתי עד כאן כדי להוכיח לכל מי שרוצה להנח, שרק ספורי-מעשיות של הבל ספר לנו ר' שמואל יוסף עגנון, ושנית—הן לא כוח-ברזל הוא כוחי ...

אבל רוצה אני לסיים את מאמרי זה גם-כן במעשיה קטנה. הפעם לא של מר עגנון, אלא של אנדרסן, שהוא גם-כן בעל-מעשיות. שמה של המעשיה— "בגדי-המלך". והתוכן: היה היה מלך, שאהב מאד בגדים יקרי-ערך ויקרי-מציאות. והיה היו אנשים רמאים, שרצו להוציא כסף מידי-המלך על לא-דבר. והלכו אל המלך והשתחו לו ואמרו: אדוננו המלך, שמוע שמענו, שאוהב בגדים יקרי-מציאות אתה ובידינו להכין אָרְג דק מן הדק, שכמעט לא יראה לעינים מתוך דקותו, ומן הארג הנפלא הזה נכין לך אחר-כך בגדים דקים מן הדקים, שכמעט לא יראו לעין; אבל אוהבי אמת וצדק יראו אותם—ורק הם לבדם. ויהיו הבגדים האלה פלא גדול מאין כמוהו. וייטב הדבר בעיני המלך, ויאות להם, ויצו לשריו עושי-רצונו, ויתנו להם כסף רב, כדי שיתחילו בעבודה. עברו שבועות על שבועות ויבואו ויאמרו, שכבר הכינו את הארג הנפלא הזה. ראו השרים, שאינם רואים כלום, אבל שתקו, כי נפל עליהם פחד-המלך ולא אמרו דבר, אלא עוד הללו את הארג, כי יפה הוא וכי נפלא הוא ויהללו את עושי-המלאכה למלך. עברו עוד שבועות על שבועות—ויבואו אל השרים ויאמרו, שכבר נכנו הבגדים. ויפחדו השרים לומר: הן אין דבר—ויהללו אותם אל המלך. ויאמן להם המלך, ויתן "להלביש" אותו את הבגדים, וילך ברחובות-העיר. כל יושבי העיר מתוך פחד משתאים

ליפים ולדקותם של הבגדים. והמלך שמח וטוב-לב ; אבל נזדמן לו באחד הרהובות
ילד תמים, שלא טעם עוד טעם שקר מימיו. וישא את קולו ויאמר :
– אדוני, הן המלך הולך ערום בלי לבוש...
מר ז. שוקין הפליא לעשות ולהדפיס באופן משובח מאד את ספוריו של
מר שמואל יוסף עגנון, והמבקרים משבחים ומפארים ומעריצים את הספורים האלה
ואין אף אחד מהם, שיהא תמים ומודה על האמת...
אבל יוכל היות, שלאו דוקה ילד יוכל להיות תמים ולקרוא בקול רם :
– רבותי, הן ספורי מר עגנון אינם מכילים בקרבם ספורים, אלא ספורי-
מעשיות לתינוקות גדולים...
ברלין, תרצ"ג.